

13. ROZPOWSZECHNIENIE BEHAVIORALNYCH CZYNNIKÓW RYZYKA ZDROWOTNEGO

Anna Poznańska, Daniel Rabcenko, Bogdan Wojtyniak

Wiele elementów stylu życia ma istotne znaczenie dla zdrowia, a w konsekwencji jakości i długości życia. O znaczeniu diety i ćwiczeń fizycznych pisali już lekarze starożytni Herodikus (V w. p.n.e.), Hipokrates (V–IV w. p.n.e.), Galen (II w. n.e.). Znacznie później, bo dopiero w latach 50-tych XX wieku, udowodniono niekorzystny wpływ palenia tytoniu na długość życia, kiedy wyniki Badania Lekarzy Brytyjskich (ang.: *British Doctors' Study*) pokazały, że zwiększa ono ryzyko zgonu z powodu raka płuc i zakrzepicy naczyń wieńcowych¹. Warto też podkreślić znaczenie rozpoczętego w 1948 r. i stale kontynuowanego *Framingham Heart Study* w zidentyfikowaniu behawioralnych czynników ryzyka chorób układu krążenia².

Próby liczbowego oszacowania wpływu stylu życia na stan zdrowia populacji podejmowane są przynajmniej od czasu ogłoszenia koncepcji obszarów zdrowia Lalonde'a (1974)³. Przykładowo w latach 90-tych XX wieku jego udział w umieralności z ogółu przyczyn szacowano na 50%, podczas gdy czynnikom biologicznym oraz środowiskowym/społecznym przypisywano po 20%, a systemowi ochrony zdrowia – 10%⁴.

Najnowsze analizy Badania Globalnego Obciążenia Chorobami (*GBD Study 2021*) przypisują behawioralnym czynnikom ryzyka (nie wlicza się tu nadwagi i otyłości) w 2021 r. 28,2% światowych zgonów z ogółu przyczyn (32,2% wśród

---

¹ Doll R, Hill AB (1954). The mortality of doctors in relation to their smoking habits. *BMJ* 328 (7455): 1529-33; doi:10.1136/bmj.328.7455.1529

² Syed S Mahmood i wsp. (2014). The Framingham Heart Study and the epidemiology of cardiovascular disease: a historical perspective. *The Lancet* 383 (9921):999-1008; [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(13\)61752-3](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(13)61752-3)

³ Lalonde M., A New Perspective on the Health of Canadians: a Working Document, National government publication, Ottawa 1974

⁴ Badura B. (1995). What is and What Determines Health. W: Scientific Foundations for Public Health Policy in Europe. Eds.: Laaser U., de Leeuw E., Stock Ch., Juventa Verlag, Munchen

mężczyzn i 23,1% wśród kobiet)⁵. Odsetki dla Polski są zbliżone, odpowiednio wynoszą 28,3%, 33,3% i 22,9% – nieco większa różnica dotyczy mężczyzn. Należy jednak pokreślić, że dane te dotyczą okresu, gdy trwała jeszcze pandemia COVID-19 i znaczenie behawioralnych czynników ryzyka dla natężenia umieralności było niższe niż przeciętnie. Wartości powyższych wskaźników za 2021 r. były wyraźnie najniższe w całym analizowanym okresie (1990–2021).

Wyniki GBD za 2018 r. mówią o ich wpływie na 33,8% zgonów na świecie (39,1% wśród mężczyzn i 27,5% wśród kobiet). Dla Polski odsetki te były wyższe i wynosiły odpowiednio: 36,2%, 42,9% i 29,1%.

Jednocześnie behawioralne, a więc modyfikowalne, czynniki ryzyka odpowiadały w Polsce w 2021 r. za 25,6% ogółu DALY (ang. *Disability-adjusted life years*) – lat życia, które społeczeństwo traci na skutek przedwczesnej śmierci lub uszczerbku na zdrowiu jego członków. Odsetki te wynosiły 30,9% dla mężczyzn i 19,5% dla kobiet. Podobnie jak w przypadku zgonów, w związku z trwającą wówczas pandemią, wartości te są wyraźnie najniższe w analizowanym okresie (1990–2021).

W miarę powiększania się wiedzy na temat znaczenia behawioralnych czynników ryzyka władze poszczególnych krajów oraz organizacje międzynarodowe podejmowały rozmaite działania edukacyjne i profilaktyczne. Z inicjatywy WHO powstał też Globalny plan działania na rzecz zapobiegania i kontroli chorób niezakaźnych wskazujący palenie tytoniu, szkodliwe spożywanie alkoholu, niezdrową dietę oraz brak aktywności fizycznej jako czynniki, których ograniczenie ma zapobiec wielu zachorowaniom i większości przedwczesnych zgonów z tego powodu na świecie. W 2019 r. plan został przedłużony do 2030 r. Jednym z jego celów jest redukcja modyfikowalnych czynników ryzyka chorób niezakaźnych, a także leżących u ich podstaw czynników społecznych poprzez tworzenie środowisk sprzyjających zdrowiu⁶. Aktualny Ogólny Program Prac WHO na lata 2025–2028 zaleca podejmowanie działań kompleksowych – wielosektorowych i wielopodmiotowych⁷.

W Polsce ograniczenie rozpowszechnienia wielu czynników ryzyka związanych ze stylem życia wpisano do Narodowego Programu Zdrowia na lata 2021–2025, podstawowego dokumentu polityki zdrowia publicznego, wyznaczającego jej cele i najważniejsze zadania⁸. Dla realizacji celu strategicznego Programu, jakim

⁵ Institute for Health Metrics and Evaluation, GBD Results, <https://vizhub.healthdata.org/gbd-compare/> dostęp: 7.04.2025

⁶ WHO (2022) Updated Appendix 3 of the WHO Global NCD Action Plan 2013-2030

⁷ WHO (2025). A Global Health Strategy for 2025-2028 – advancing equity and resilience in a turbulent world: fourteenth General Programme of Work. Geneva

⁸ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 30 marca 2021 r. w sprawie Narodowego Programu Zdrowia na lata 2021–2025 (Dz. U. 2021 r. poz. 642)

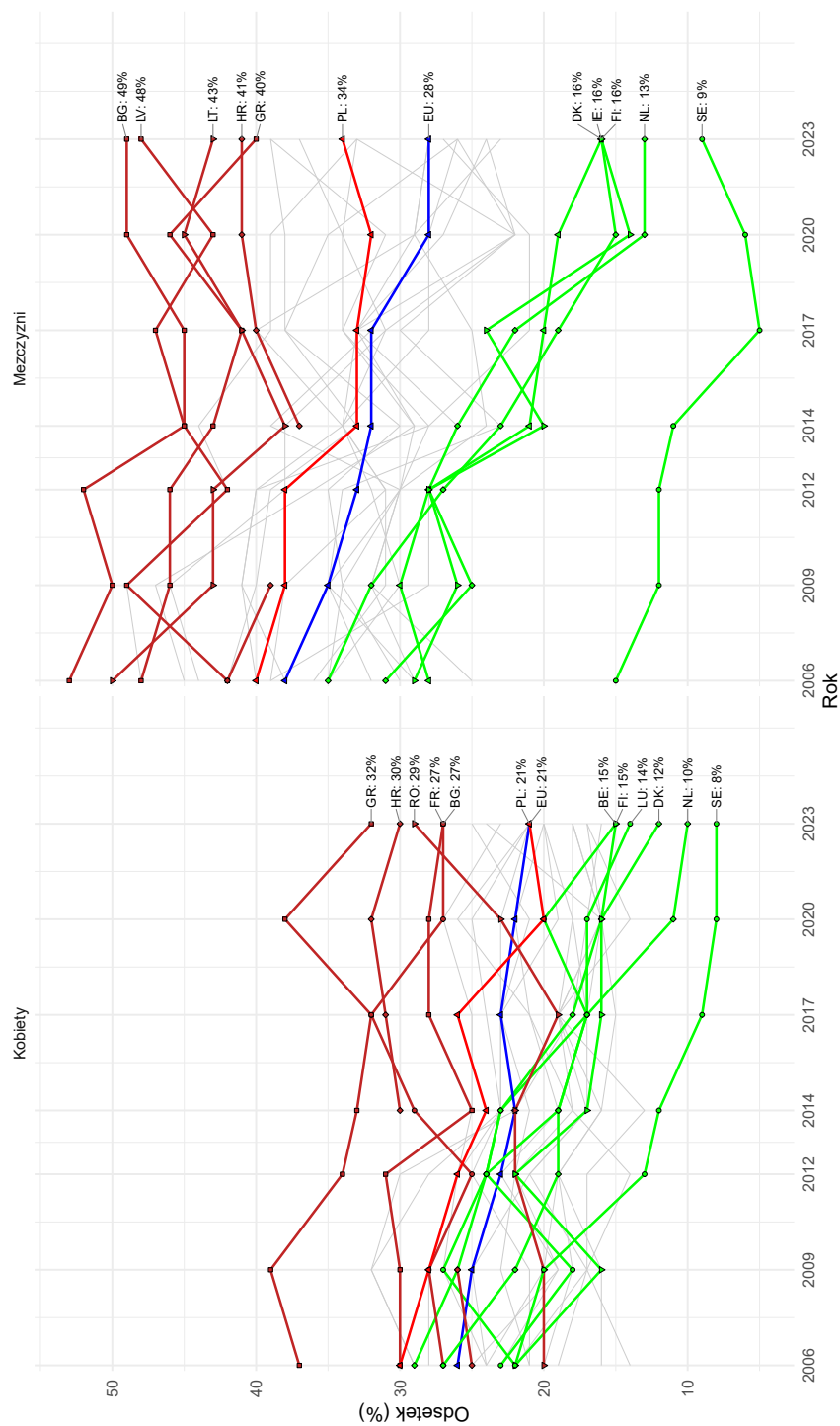
jest „zwiększenie liczby lat przeżytych w zdrowiu oraz zmniejszenie społecznych nierówności w zdrowiu” określono dwa cele operacyjne bezpośrednio nawiązujące do poprawy zachowań zdrowotnych tj. profilaktykę nadwagi i otyłości oraz profilaktykę uzależnień. Pierwszy z nich obejmuje zadania związane z upowszechnieniem prawidłowego odżywiania i zwiększenia aktywności fizycznej społeczeństwa, drugi – z ograniczeniem palenia tytoniu i spożywania alkoholu.

Stosowanie tradycyjnych wyrobów tytoniowych oraz ich zamienników

Rycina 13.1 prezentuje trendy w odsetku stosujących tradycyjne wyroby tytoniowe codziennie w Polsce, Unii Europejskiej a także wybranych krajach UE, w których sytuacja jest najlepsza i najgorsza.

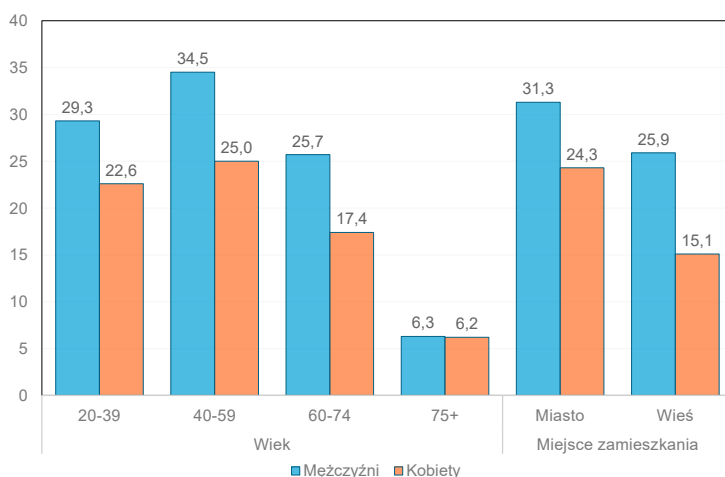
W Polsce od 2006 r. obserwowano systematyczny spadek odsetka stosujących codziennie tradycyjne wyroby tytoniowe (papierosy, fajka, cygara) zarówno wśród mężczyzn, jak i kobiet (ryc. 13.1). W ostatnich latach, szczególnie po 2020 r., trend ten uległ jednak zahamowaniu. W naszym badaniu, na początku 2025 r. codzienne palenie deklarowało 28,8% mężczyzn oraz 20,3% kobiet. W przypadku mężczyzn widoczny jest niewielki wzrost odsetka palących, co stanowi odwrócenie wcześniejszej tendencji. Wśród kobiet spadek również uległ spowolnieniu, a poziom utrzymuje się obecnie bez wyraźnej dalszej poprawy.

W Unii Europejskiej ogólny trend pozostaje malejący zarówno dla mężczyzn, jak i kobiet. Polska odstaje od krajów o najniższych wskaźnikach palenia – wśród kobiet są to m.in. Szwecja (8%) i Holandia (13%), a wśród mężczyzn Holandia (10%) i Szwecja (9%). Jednocześnie zmiany (różnej wielkości i w różnym kierunku) odsetka palących codziennie obserwowane są w różnych krajach. Są to zmiany nie tylko związane z wystąpieniem pandemii COVID-19. Zwraca uwagę znaczny wzrost codziennie palących kobiet w Grecji (od 2012 r. do 2020 r.) i Rumunii (od 2017 r. do 2023 r.), a także długotrwałe pozytywne zmiany w Szwecji, Holandii i Danii. Ciekawe zmiany zachodzą we Francji, gdzie również widać stały, korzystny trend, jednak bezwzględny poziom odsetka codziennie palących kobiet pozostaje wysoki. W populacjach mężczyzn warto zwrócić na brak korzystnych zmian w krajach o bardzo wysokim wskaźniku palących codziennie (z wyłączeniem Grecji) oraz pewne zahamowanie, a nawet wzrost w 2023 r. korzystnych trendów w krajach o najniższym poziomie wskaźnika (Szwecja, Holandia, Finlandia, Irlandia). Aktualny poziom palenia w Polsce odpowiada wartościom obserwowanym w tych krajach około dwie dekady temu.

Ryc. 13.1.1. Odsetek palących codziennie w Polsce, Unii Europejskiej oraz wybranych krajach (dane: Eurostat)

Rycina 13.2 przedstawia odsetek osób palących codziennie w 2025 r. w zależności od płci, grupy wieku i miejsca zamieszkania. W grupie wieku 20–39 lat codzienne palenie deklaruje 29,3% mężczyzn i 22,6% kobiet. W przedziale 40–59 lat odsetek ten wynosi 34,5% u mężczyzn oraz 25,0% u kobiet. W grupie 60–74 lata palenie codzienne dotyczy 25,7% mężczyzn i 17,4% kobiet. W grupie wieku 75+ palenie codzienne deklaruje 6,3% mężczyzn i 6,2% kobiet. We wszystkich grupach wieku, z wyjątkiem 75+, odsetek codziennie palących mężczyzn przewyższa odsetek kobiet. Zarówno wśród mężczyzn, jak i kobiet odsetek palących jest wyraźnie wyższy w miastach niż na wsi (o 5,9 punktów procentowych dla mężczyzn i 9,2 punktów procentowych dla kobiet).

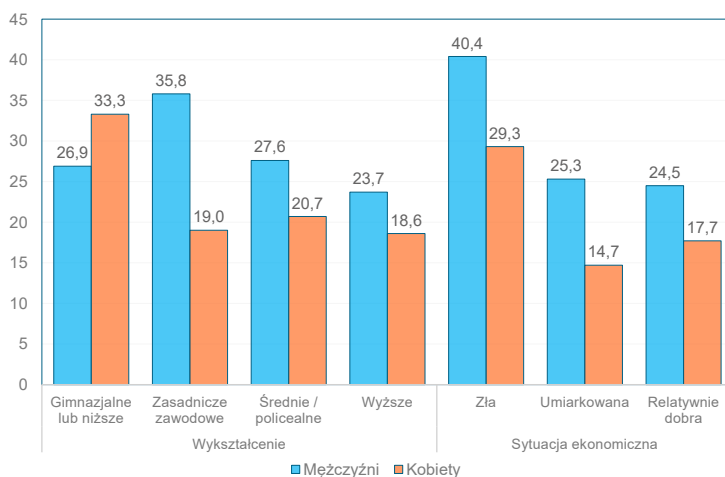
Ryc. 13.2. Odsetek palących codziennie w zależności od płci, wieku i miejsca zamieszkania w Polsce w 2025 r. (opracowanie własne na podstawie badania czynników ryzyka, NIZP PZH – PIB 2025)

W 2025 r. w Polsce częstość codziennego palenia tytoniu wyraźnie różni się w zależności od płci, poziomu wykształcenia oraz subiektywnej oceny sytuacji ekonomicznej. Wśród kobiet jedynie osoby z wykształceniem gimnazjalnym lub niższym wyróżniają się znacząco wyższym (33,3%) odsetkiem palących. W przypadku mężczyzn najwyższe wartości występują w grupie z wykształceniem zasadniczym zawodowym, a najniższe wśród osób z wykształceniem wyższym.

Podobne zależności można zaobserwować w odniesieniu do oceny sytuacji ekonomicznej. W Badaniu Zdrowia i Czynniki Ryzyka przeprowadzonym przez NIZP PZH – PIB w 2025 r. zadano pytania dotyczące trudności finansowych gospodarstwa domowego respondenta związanych z zaspokajaniem podstawowych potrzeb, takich jak żywność, odzież oraz opłaty za mieszkanie i media. Na podstawie odpowiedzi

utworzono trzy kategorie sytuacji ekonomicznej stosowane w tym tekście. Zarówno wśród mężczyzn, jak i kobiet, palenie najczęściej deklarują osoby oceniające swoją sytuację jako złą, a najrzadziej – osoby, które postrzegają ją jako umiarkowaną lub relatywnie dobrą.

We wszystkich analizowanych kategoriach – z wyjątkiem grupy z najniższym poziomem wykształcenia – częściej palą mężczyźni niż kobiety.

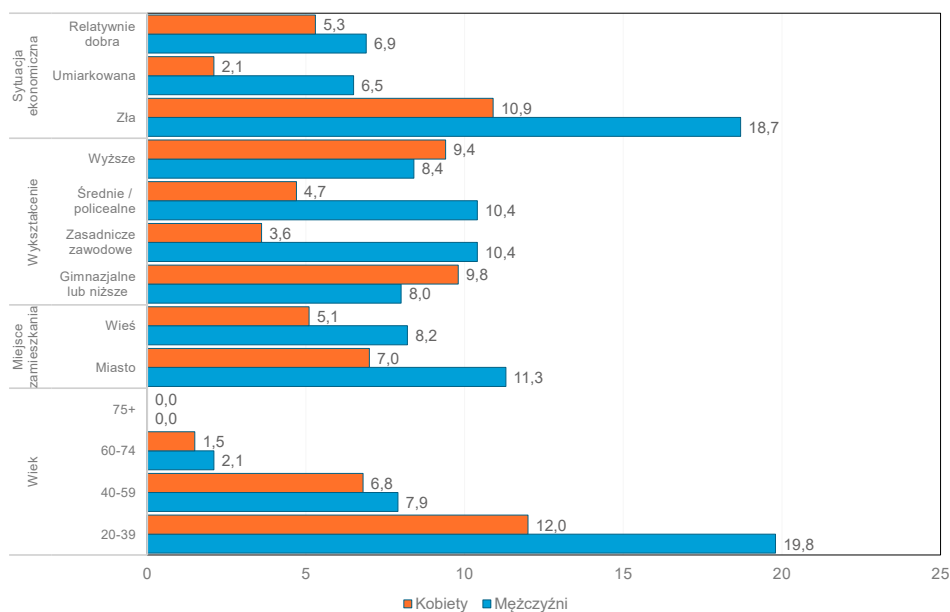

Ryc. 13.3. Odsetek palących codziennie w zależności od płci, wykształcenia i sytuacji ekonomicznej w Polsce w 2025 r. (opracowanie własne na podstawie badania czynników ryzyka NIZP PZH – PIB)

W badaniu 56,9% obecnie palących mężczyzn i 63,6% obecnie palących kobiet deklarowało podejmowane w przeszłości próby rzucenia palenia. Jednocześnie spośród osób obecnie niepalących 32,9% (39,1% mężczyzn i 28,2% kobiet) rzuciło palenie (deklarowało palenie codzienne lub okazjonalne w przeszłości). Wartości te pokazują pole możliwości związane z prowadzeniem działań mających na celu zmniejszenie rozpowszechnienia palenia. Spośród osób, które próbowały rzucić palenie profesjonalnej pomocy (lekarza, psychoterapeuty, uczestnictwa w programach rzucania palenia) poszukiwało tylko 18,4% (zarówno mężczyzn, jak i kobiet). Większość poszukujących, bo 77,7% mężczyzn i 84,6% kobiet taką pomoc uzyskało, odpowiednio 65,6% oraz 76,1% bezpłatnie.

Rycina 13.4 przedstawia odsetek kobiet i mężczyzn codziennie stosujących zamienniki wyrobów tytoniowych, takie jak e-papierosy, podgrzewacze tytoniu, saszetki z nikotyną, tytoń do żucia, w podziale na wiek, wykształcenie oraz sytuację ekonomiczną. Najwyższy odsetek użytkowników odnotowano wśród osób w wieku 20–39 lat. Żaden z respondentów w wieku 75 lat i więcej nie zadeklarował stosowania elektronicznych wyrobów tytoniowych. Zarówno w przypadku mężczyzn

jak i kobiet o ponad jedną trzecią częściej zamienniki wyrobów tytoniowych stosują mieszkańcy miast. Większe zróżnicowanie w zależności od wykształcenia zaobserwowano w grupie kobiet – najwyższy odsetek w grupach z wykształceniem wyższym oraz gimnazjalnym i poniżej. Zwraca uwagę inny charakter związku wykształcenia z częstotliwością stosowania zamienników tytoniowych – względne zróżnicowanie w populacji mężczyzn jest mniejsze, przy czym najwyższy odsetek palących codziennie obserwuje się w grupach z wykształceniem średnim i zasadniczym zawodowym, wśród kobiet – w grupach z wykształceniem wyższym oraz gimnazjalnym i poniżej. Zarówno wśród mężczyzn jak i kobiet najczęściej stosowanie zamienników wyrobów tytoniowych obserwuje się w grupie o najgorszej sytuacji finansowej.

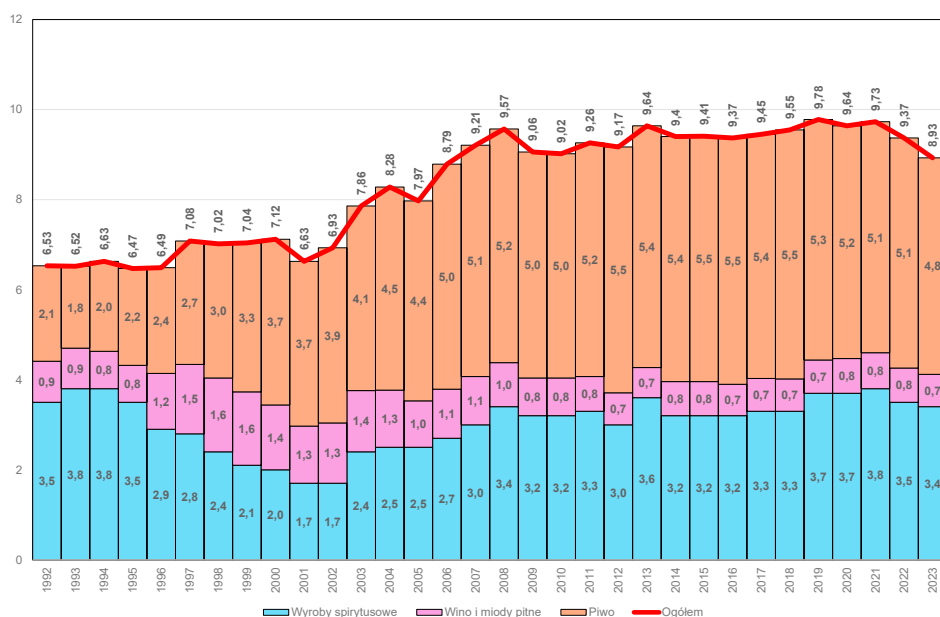

Ryc. 13.4. Odsetek osób codziennie stosujących zamienniki wyrobów tytoniowych (np. e-papieros, podgrzewacze tytoniu, saszetki, tytoń do żucia), w zależności od wieku, miejsca zamieszkania, wykształcenia oraz sytuacji ekonomicznej, w podziale na płeć (opracowanie własne na podstawie badania czynników ryzyka)

Istotnym zagadnieniem jest jednoczesne stosowanie wyrobów tytoniowych oraz ich zamienników. Analiza wykazała, że wśród osób palących codziennie 23,0% używa również zamienników, w tym 16,4% sięga codziennie również po zamienniki wyrobów tytoniowych, a kolejne 6,6% używa ich rzadziej niż codziennie. W grupie osób palących rzadziej niż codziennie, odpowiednie odsetki wynoszą 17,3% i 13,7%. Oznacza to, że łącznie 31,0% tej grupy sięga po zamienniki mimo ograniczonego stosowania tradycyjnych wyrobów tytoniowych, co wskazuje na tendencję do uzupełniania konsumpcji tytoniu alternatywnymi produktami nikotynowymi.

Konsumpcja alkoholu

Przedstawienie poziomu konsumpcji alkoholu w Polsce na tle krajów Unii Europejskiej jest zaskakująco trudnym zadaniem. Dane dostępne w bazach WHO, Eurostatu i OECD są niekompletne lub sprzed kilku lat, co w kontekście spadku spożycia w Polsce w ostatnich dwóch latach (ryc. 13.5) oraz wystąpienia epidemii COVID-19 czyni zadanie trudniejszym. Pewnym źródłem mogą być, przygotowane na podstawie danych o sprzedaży alkoholu oraz szacunków nierejestrowanego spożycia, prognozy Global Health Observatory⁹ umiejscawiające Polskę ponad średnią europejską.

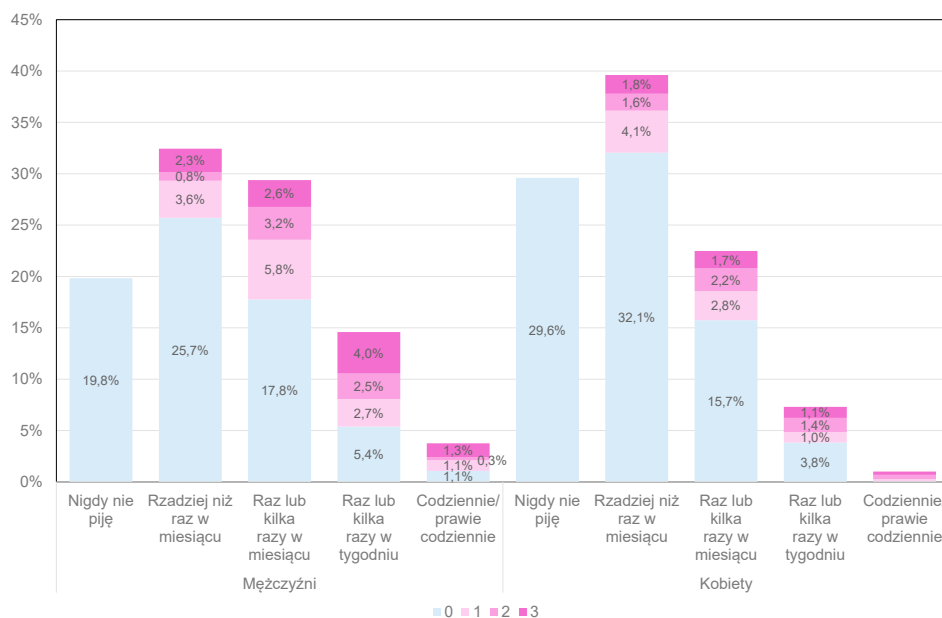
Ryc. 13.5. Zmiany spożycia alkoholu na 1 mieszkańca, z uwzględnieniem struktury rodzaju spożywanego alkoholu w Polsce w latach 1992–2013 (Źródło: Krajowe Centrum Przeciwdziałania Uzależnieniom¹⁰ na podstawie danych GUS¹¹)

⁹ „Alcohol, Total (Recorded + Unrecorded) per Capita (15+) Consumption with 95%CI, Projections”. Dostęp 12 kwiecień 2025. [https://www.who.int/data/gho/data/indicators/indicator-details/GHO/alcohol-total-\(recorded-unrecorded\)-per-capita-\(15-\)-consumption-with-95-ci-projections](https://www.who.int/data/gho/data/indicators/indicator-details/GHO/alcohol-total-(recorded-unrecorded)-per-capita-(15-)-consumption-with-95-ci-projections)

¹⁰ „Spożycie-napojow-alkoholowych-na-jednego-mieszkanca2023.pdf”. Dostęp 12 kwiecień 2025. <https://kcpu.gov.pl/wp-content/uploads/2024/09/Spozycie-napojow-alkoholowych-na-jednego-mieszkanca2023.pdf>.

¹¹ GUS. „Dostawy na rynek krajowy oraz spożycie niektórych artykułów konsumpcyjnych na 1 mieszkańca w 2023 roku”. stat.gov.pl. Dostęp 12 kwiecień 2025. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ceny-handel/handel/dostawy-na-rynek-krajowy-oraz-spozycie-niektorych-artykułow-konsumpcyjnych-na-1-mieszkanca-w-2023-roku,9,14.html>.

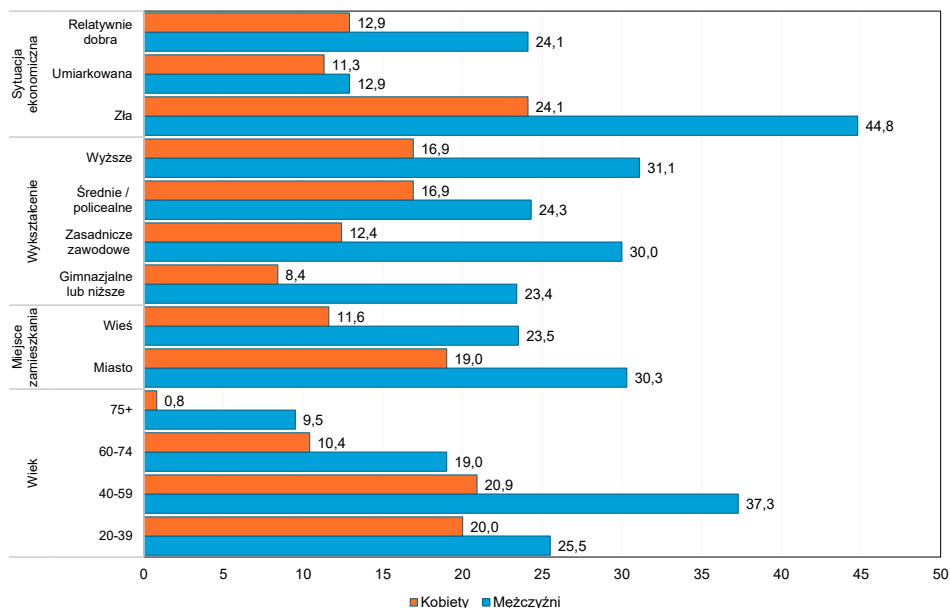

Ryc. 13.6. Deklarowana częstość spożywania alkoholu z uwzględnieniem liczby wskaźników ryzykownego picia (opracowanie własne na podstawie badania czynników ryzyka)

Rycina 13.6 przedstawia deklarowaną częstość spożywania alkoholu z uwzględnieniem odpowiedzi ankietowanych mężczyzn i kobiet dotyczących występowania u nich wskaźników ryzykownego picia. Ryzykowne picie oceniano za pomocą trzech pytań dotyczących wystąpienia u respondenta myśli, że spożywa za dużo alkoholu, złego samopoczucia lub poczucia winy z powodu spożywania alkoholu, lub zgłoszenia przez respondenta w wywiadzie irytacji z powodu uwag otoczenia dotyczących jego picia alkoholu. Twierdząca odpowiedź na jedno z tych pytań kwalifikuje respondenta do grupy, u której występują wskaźniki ryzykownego picia.

Sumarycznie potencjalnie szkodliwą częstość konsumpcji alkoholu (raz lub częściej w tygodniu) zadeklarowało 18,4% mężczyzn i 8,3% kobiet. Co najmniej jeden wskaźnik ryzykownego picia (niezależnie od deklarowanej częstości spożycia) wystąpił u 29,6% mężczyzn oraz u 18,0% kobiet.

W dalszej części opracowania analizowana będzie kategoria osób, które albo zadeklarowały potencjalnie szkodliwą częstotliwość picia alkoholu albo znajdują się w grupie osób, u których występują 2 lub 3 wskaźniki ryzykownego picia. Odsetek osób ryzykownie pijących alkohol wg powyższej definicji różnił się w znacznym stopniu w zależności od płci i wynosił 27,2% mężczyzn oraz 15,7% kobiet.

Ryc. 13.7. Odsetek osób ryzykownie pijących alkohol, w zależności od wieku, miejsca zamieszkania, wykształcenia oraz sytuacji ekonomicznej, w podziale na płeć, 2025 r. (opracowanie własne na podstawie badania czynników ryzyka)

Rycina 13.7 przedstawia odsetek osób, u których stwierdzono obecność wskaźników ryzykownego picia alkoholu, z uwzględnieniem wieku, miejsca zamieszkania, poziomu wykształcenia oraz sytuacji ekonomicznej, wśród kobiet i mężczyzn.

Wśród mężczyzn najwyższy odsetek ryzykownego picia odnotowano w wieku 40–59 lat (37,3%), w grupach z wykształceniem wyższym (31,1%) a także zasadniczym zawodowym (30,0%) oraz deklarujących złą sytuację ekonomiczną (44,8%). Mieszkańcy miast o około 1/3 częściej piją ryzykownie niż mieszkańcy wsi. Najwyższe odsetki odpowiedzi mogących świadczyć o ryzykownym picu w grupie kobiet zaobserwowano w grupach wiekowych 40–59 lat (20,9%) oraz 20–39 lat (20,0%), w grupach z wykształceniem wyższym oraz średnim/policealnym (po 16,9%) oraz w złej sytuacji ekonomicznej (24,1%). Mieszkancki miast o blisko 2/3 częściej piją ryzykownie niż kobiety mieszkające na wsi.

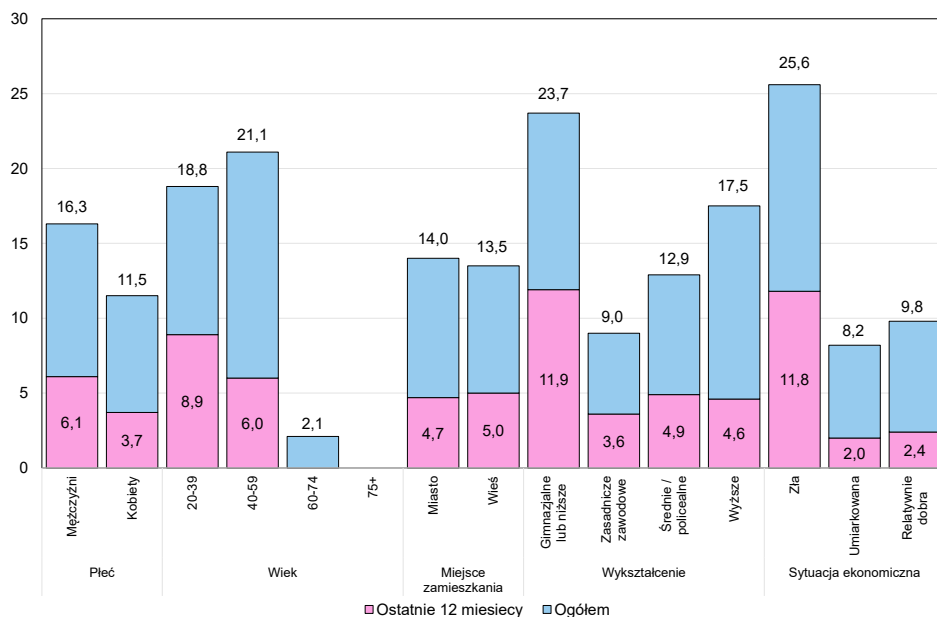
Stosowanie substancji psychoaktywnych

W obecnej edycji badania rozpowszechnienia czynników ryzyka po raz pierwszy zdecydowano się na zadanie pytań związanych ze stosowaniem substancji

psychoaktywnych. Zadano pytania dotyczące marihuany, substancji stymulujących (amfetamina, efedryna, dopalacze) oraz substancji o dużym potencjale uzależniającym, tak zwanych narkotyków twardych (heroina, LSD, kokaina).

Rycina 13.8 przedstawia częstość stosowania marihuany. Odsetek mężczyzn używających marihuany był wyższy niż kobiet zarówno ogółem (16,3% vs 11,5%), jak i w ostatnich 12 miesiącach (6,1% vs 3,7%). Do stosowania marihuany przystępowały głównie osoby przed 60 r. ż. – w grupie 20–39 lat odsetek używających w okresie całego życia wynosił 18,8%, a w grupie 40–59 – 21,1%; w ostatnich 12 miesiącach odpowiednio 8,9% i 6,0%.

Najwyższy odsetek osób stosujących marihuanę w ciągu całego życia odnotowano wśród osób z wykształceniem gimnazjalnym lub niższym (23,7%, 11,9% w ciągu ostatnich 12 miesięcy) oraz w złej sytuacji ekonomicznej (25,6%, 11,8% w ciągu ostatnich 12 miesięcy).

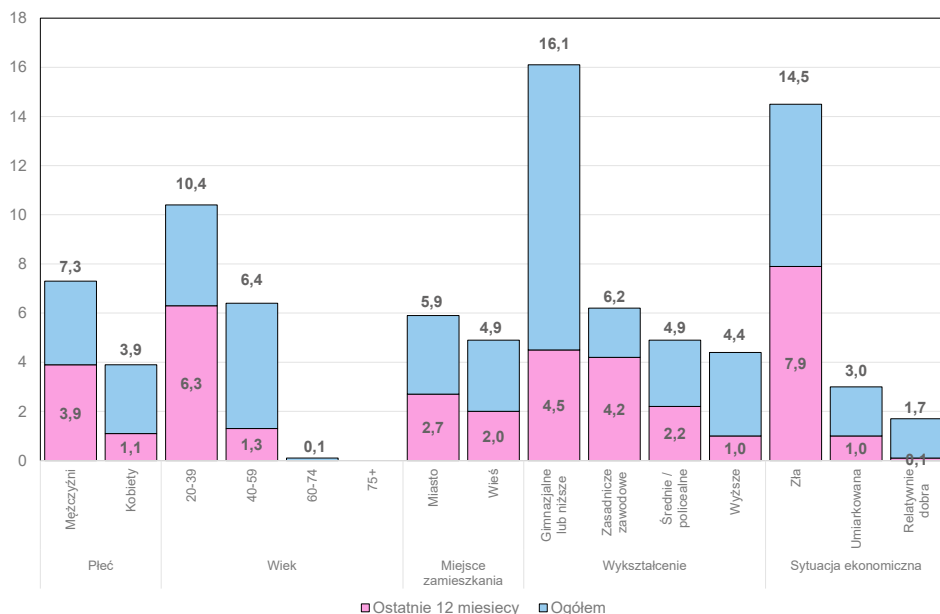
Ryc. 13.8. Stosowanie marihuany w ostatnich 12 miesiącach oraz kiedykolwiek w ciągu całego życia w 2025 r. (opracowanie własne na podstawie badania czynników ryzyka)

Na rycinie 13.9 przedstawiono stosowanie substancji stymulujących, takich jak amfetamina, efedryna i tzw. dopalacze. Mężczyźni wykazywali wyższe wskaźniki użycia substancji stymulujących niż kobiety zarówno ogółem (7,3% vs 3,9%), jak i w ostatnich 12 miesiącach (3,9% vs 1,1%). W świetle wyników problem stosowania

substancji stymulujących dotyczył niemal wyłącznie osób przed 60 r. ż., w grupie 20–39 lat odsetek używających w okresie całego życia wynosił 10,4% a w grupie 40–59 lat – 6,4% oraz odpowiednio 6,3% i 1,3% w ciągu ostatnich 12 miesięcy.

Najwyższy odsetek osób stosujących substancje stymulujące w ciągu całego życia odnotowano wśród osób z wykształceniem gimnazjalnym lub niższym (16,1%) oraz w złej sytuacji ekonomicznej (14,5%). W ostatnich 12 miesiącach najwyższe wskaźniki odnotowano w tych samych grupach: 4,5% i 7,9% odpowiednio. W grupie wieku 20–39 lat stosowanie ogółem wyniosło 10,4%, a w ostatnich 12 miesiącach – 6,3%.

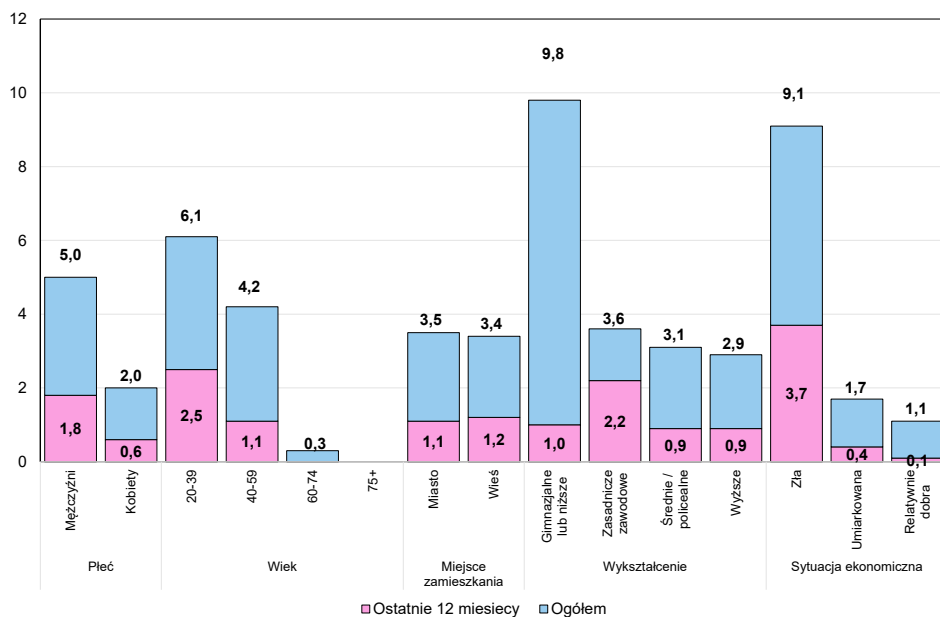
Zwraca uwagę częste stosowanie stymulantów wśród osób zgłaszających złą sytuację materialną.

Ryc. 13.9. Stosowanie substancji stymulujących w ostatnich 12 miesiącach oraz kiedykolwiek w ciągu całego życia, 2025 r. (opracowanie własne na podstawie badania czynników ryzyka)

Rycina 13.10 prezentuje odsetki osób stosujących substancje psychoaktywne o dużym potencjale uzależniającym (LSD, kokaina, heroina i inne). Mężczyźni wykazywali wyższe wskaźniki użycia narkotyków twardych niż kobiety zarówno ogółem (5,0% vs 2,0%), jak i w ostatnich 12 miesiącach (1,8% vs 0,6%). Zjawisko stosowania tych substancji dotyczyło głównie osób przed 60. r. ż. W grupie wieku 20–39 lat odsetek używających w okresie całego życia wynosił 6,1%, a w grupie 40–59 lat – 4,2%; odpowiednio 2,5% i 1,1% w ostatnich 12 miesiącach.

Najwyższy odsetek osób używających narkotyków twardych kiedykolwiek w życiu odnotowano wśród osób z wykształceniem gimnazjalnym lub niższym (9,8%) oraz deklarujących złą sytuację ekonomiczną (9,1%). W ostatnich 12 miesiącach najwyższe wartości dotyczyły tych samych grup: odpowiednio 1,0% i 3,7%. Warto podkreślić, że Badanie Zdrowia i Czynniki Ryzyka przeprowadzone przez NIZP-PZH – PIB miało charakter przekrojowy, co oznacza, że jednocześnie oceniano wykształcenie, status ekonomiczny oraz stosowanie substancji psychoaktywnych. Dlatego zaobserwowane związki nie wskazują na przyczynowo skutkowy kierunek zależności.

Ryc. 13.10. stosowanie substancji psychoaktywnych o dużym potencjale uzależniającym (opracowanie własne na podstawie badania czynników ryzyka)

Nadwaga i otyłość

Według wyników Globalnego Badania Obciążenia Chorobami (GBD 2021) zbyt wysoka masa ciała jest w Polsce piątym co do znaczenia czynnikiem ryzyka zdrowotnego, któremu przypisuje się 7,7% ogółu zgonów oraz 7,6% utraconych lat życia w zdrowiu⁵. Dla kobiet jest to drugi z najważniejszych czynników ryzyka

w odniesieniu do DALY (8,9%) i czwarty dla zgonów (9,3%), dla mężczyzn odpowiednio szósty (6,5%) i ósmy (6,2%).

Najnowsze dostępne oszacowania rozpowszechnienia nadwagi i otyłości w populacji ogólnopolskiej powstały na podstawie badań ankietowych obejmujących samoocenę masy ciała i wzrostu przez respondentów. Uzyskiwane wyniki są zróżnicowane, również ze względu na różnice metodyczne. I tak Europejski Sondaż Społeczny (ang.: *European Social Survey*), realizowany w ramach europejskiego konsorcjum infrastruktury badawczej (ang. *European Research Infrastructure Consortium*) w dziedzinie nauk społecznych i humanistycznych przeprowadzony na przełomie lat 2023/24 szacuje rozpowszechnienie zbyt wysokiej masy ciała (indeks BMI ≥ 25) wśród ludności w wieku 15 lat lub więcej na 57,6% (69,0% wśród mężczyzn i 47,4% wśród kobiet), a otyłości (BMI ≥ 30) odpowiednio na 18,8% (22,1% i 16,5%)¹².

Zbliżone wyniki uzyskano w badaniu „Zdrowie osób dorosłych” zrealizowanym przez GUS w 2022 r. jako moduł Europejskiego Badania Warunków Życia (EU-SILC). Rozpowszechnienie zbyt wysokiej masy ciała wśród ludności Polski w wieku 16 lat lub więcej oszacowano na 57,1% (65,7% wśród dla mężczyzn i 49,3% wśród kobiet), a otyłości na 18,0% (odpowiednio 19,5% i 16,7%)¹³

Oszacowanie skali problemu dokonywane przez WHO na podstawie wielu źródeł (z preferencją dla danych opartych na pomiarach) są tradycyjnie znacznie wyższe. Odsetek dorosłych (w wieku 18 lub więcej lat) Polaków o zbyt wysokiej masie ciała w 2022 r. oceniany jest na 68,5 % (mężczyzn na 77,8%, a kobiet – 55,9%), zaś osób z otyłością na 31,4% (mężczyzn – 33,8%, kobiet – 29,4%)¹⁴. Odsetek mężczyzn ważących zbyt dużo (taki sam jak w Rumunii) jest najwyższy wśród 27 krajów Unii Europejskiej, dla kobiet oznacza 10. pozycję, licząc od wartości najwyższych. Udział Polaków z otyłością plasuje ich odpowiednio na 6. i 9. miejscu w UE.

Wyniki Badania Zdrowia i Czynników Ryzyka przeprowadzonego przez NIZP PZH – PIB w lutym 2025 r. wskazują, że zbyt wysoką masą ciała ma 55,8% Polaków w wieku 20 lat lub więcej, zaś 13,9% cierpi na otyłość. Problem ten znacznie częściej dotyczy mężczyzn niż kobiet (odsetki osób obu płci ze zbyt wysoką masą ciała wynosiły odpowiednio 64,1% i 48,3%, a z otyłością 15,3% i 12,6%). Uwzględnienie struktury wieku obu subpopulacji praktycznie nie zmienia tych

¹² Europejski Sondaż Społeczny (2025). Co Polacy mówią o sobie? Nowe dane Europejskiego Sondażu Społecznego (N=1442), <https://ess.ifspan.pl>, dostęp: 8.04.2025; przeglądarka danych: Przeglądarka danych ESS

¹³ GUS (2023). Dochody i warunki życia ludności Polski (raport z badania EU-SILC 2022)

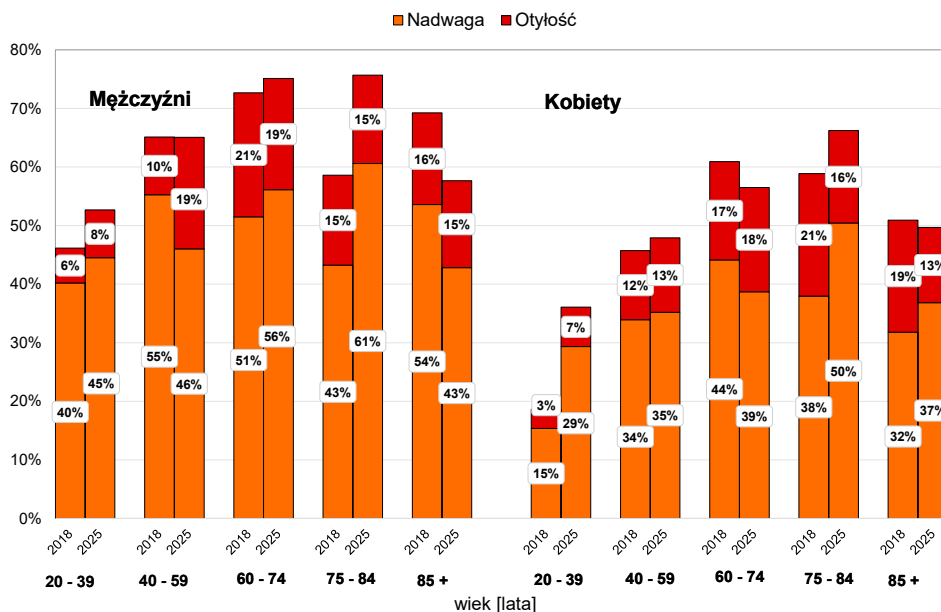
¹⁴ WHO The Global Health Observatory, <https://www.who.int/data/gho/data/indicators>, dostęp: 18.04.2025

proporcji, współczynniki standaryzowane względem wieku wynoszą 64,5% i 47,7% w przypadku zbyt wysokiej masy ciała oraz 15,3% vs 12,4% dla otyłości. Są to wartości niższe niż w przypadku wymienionych wyżej badań, zwłaszcza w przypadku otyłości. Pokazują jednak wzrost nasilenia problemu od jesieni 2018 r., kiedy przeprowadzono wcześniejszą edycję tego badania.

Porównanie wyników obu naszych badań wskazuje, że w stosunku do okresu przed pandemią COVID-19 sytuacja uległa pogorszeniu – rozpowszechnienie zbyt wysokiej masy ciała znacznie wzrosło (o 7,2 p.p. wśród kobiet i 5,3 p.p. wśród mężczyzn, a otyłości odpowiednio o 1,7 p.p. oraz 4,4 p.p.) i tylko w części jest to skutek starzenia się populacji. Po przeliczeniu specyficznych dla wieku współczynników rozpowszechnienia nadwagi i otyłości z 2018 r. na aktualną strukturę wieku ludności okazuje się, że zbyt wysoka masa ciała dotyczyłaby wówczas 60,5% mężczyzn i 43,0% kobiet, a otyłość po 11,5% Polaków obu płci.

Rozpowszechnienie zbyt wysokiej masy ciała zwiększa się z wiekiem, osiągając maksimum dla kategorii 75–84 lata (ryc. 13.11). Trzeba jednak podkreślić, że już w wieku 20–39 lat ponad połowa mężczyzn waży zbyt dużo, a w starszych kategoriach (60–84 lata) ich udział przekracza $\frac{3}{4}$. We wszystkich analizowanych grupach wieku odsetek kobiet o zbyt wysokiej masie ciała jest znacznie niższy niż w przypadku mężczyzn, w wieku poniżej 74 lat różnice wynoszą 17–19 p.p., wśród osób starszych 8–9 p.p. Dla obu płci najniższy poziom otyłości cechuje najmłodszych dorosłych tj. osoby w wieku 20–39 lat (8,2% mężczyzn i 6,7% kobiet). Maksimum rozpowszechnienia tego problemu wśród mężczyzn przypada już w wieku 40–59 lat – w tej kategorii obserwuje się największą różnicę w rozpowszechnieniu otyłości między płciami (19,1% wśród mężczyzn i 12,7% wśród kobiet). W starszych grupach wieku różnice te są mniejsze i nie przekraczają 2 p.p. Kobiety otyłość dotyka najczęściej (17,8%) w wieku 60–74 lata.

W niemal wszystkich analizowanych grupach wieku częstość występowania zbyt wysokiej masy ciała wzrosła w porównaniu z 2018 r. (ryc. 13.11). Zwraça uwagę niekorzystna sytuacja najmłodszych kobiet (20–39 lat) – w tej grupie zarówno rozpowszechnienie nadwagi, jak i otyłości zwiększyło się dwukrotnie w ciągu niecałych 7 lat. Z kolei wśród Polek w wieku powyżej 75 lat wzrósł odsetek osób z nadwagą w zakresie BMI poniżej 30, ale rozpowszechnienie otyłości wyraźnie się zmniejszyło (o 6,3 p.p. w wieku 85 lat lub więcej i o 5,2 p.p. w kategorii 75–84 lata). Wśród mężczyzn zwiększenie poziomu otyłości dotyczyło jedynie osób głównie wieku poniżej 60 lat (w kategorii 40–59 lat o 9,2 p.p., a w grupie 20–39 lat o 2,2 p.p.). Na tym tle zwraca uwagę znaczny spadek rozpowszechnienia zbyt wysokiej masy u najstarszych mężczyzn (aż o 11,6 p.p.), związane głównie z redukcją nadwagi w zakresie BMI < 30 o 10,8 p.p.

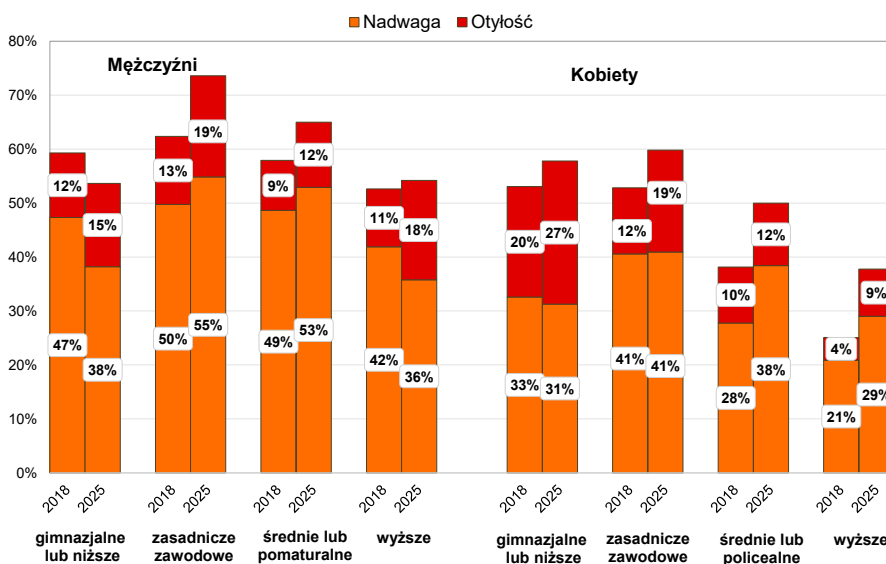
Ryc. 13.11. Rozpowszechnienie nadwagi i otyłości wśród ludności Polski w wieku 20 lat i więcej w latach 2018 i 2025 według płci i wieku (wartości na etykietach zaokrąglone do 1%); (dane: NIZP PZH – PIB)

Wyniki badania dla kobiet potwierdzają wyraźny związek między zbyt wysoką masą ciała a poziomem wykształcenia (ryc. 13.12). Występuje tu obserwowana od wielu lat zależność – nadwaga najczęściej charakteryzuje osoby słabiej wykształcone. W 2025 r. były to Polki z wykształceniem zasadniczym zawodowym (u 59,8% z nich stwierdzono zbyt wysoką masę ciała, a u 18,9% otyłość) oraz gimnazjalnym lub niższym (odpowiednio 57,8% i 26,5%). Wśród kobiet z wykształceniem wyższym odsetki te były znacznie (w przypadku otyłości ponad dwukrotnie) niższe i wynosiły 37,8% oraz 8,8%. Po standaryzacji współczynników i wyeliminowaniu różnic w strukturze wieku porównywanych kategorii korzystniejsza sytuacja lepiej wykształconych Polek nadal jest wyraźna (rozpowszechnienie nadwagi 39,3%, a otyłości – 8,6% wobec 56,3% i 28,2% przy wykształceniu gimnazjalnym lub niższym, a 57,4% i 16,5% przy zasadniczym zawodowym).

Nieco inaczej wygląda sytuacja wśród mężczyzn – co prawda zbyt wysoka masa ciała najczęściej charakteryzowała Polaków z wykształceniem zasadniczym zawodowym (73,6%), ale najrzadziej i niemal z równą częstością najslabiej i najlepiej wykształconych (odpowiednio 53,7% i 54,2%). Po wyeliminowaniu różnic w strukturze wieku porównywanych kategorii nadal najcięższe są osoby z wykształceniem zasadniczym zawodowym (współczynnik standaryzowany

73,5%), ale widoczna staje się wyraźna rozbieżność między grupą z wykształceniem wyższym (56,2%) a gimnazjalnym lub podstawowym (62,3%). Najwyższe odsetki osób otyłych cechują mężczyzn z wykształceniem zawodowym (18,7%) i wyższym (18,4%), a wyraźnie najniższy – ze średnim (12,1%). Jednak obraz ten wynika z różnic w strukturze wieku tych grup, po ich wyeliminowaniu największe zagrożenie otyłością dotyczy mężczyzn z wykształceniem gimnazjalnym lub niższym (współczynnik standaryzowany względem wieku 20,2%), a w dalszej kolejności z zasadniczym zawodowym (18,4%) i wyższym (18,1%), przy 12,1% w przypadku wykształcenia średniego lub policealnego.

Ryc. 13.12. Rozpowszechnienie nadwagi i otyłości wśród ludności Polski w wieku 20 lat i więcej w latach 2018 i 2025 według płci i poziomu wykształcenia (wartości na etykietach zaokrąglone do 1%) (dane: NIZP PZH – PIB)

Przedstawione wyniki wskazują, że różnice w rozpowszechnieniu nadwagi, a zwłaszcza otyłości, wśród kobiet i mężczyzn również silnie zależą od poziomu wykształcenia. Po wyeliminowaniu różnic w strukturze wieku otyłość wśród Polaków z wykształceniem wyższym 2,1 razy częściej występuje u mężczyzn, podczas gdy wśród osób z wykształceniem podstawowym 1,4 razy częściej u kobiet. W pozostałych kategoriach wykształcenia rozpowszechnienie otyłości dla obu płci jest zbliżone z niewielkimi nadwyżkami (do 11% wartości współczynnika standaryzowanego) u mężczyzn. Rozpowszechnienie zbyt wysokiej masy ciała (po standaryzacji względem wieku) we wszystkich kategoriach wykształcenia jest wyższe

u mężczyzn niż u kobiet – nadwyżki współczynnika standaryzowanego rosną monotonicznie ze wzrostem wykształcenia i wynoszą 11% dla gimnazjalnego lub niższego, 28% dla zasadniczego zawodowego, 32% – średniego i 43% – wyższego.

W porównaniu z 2018 r. otyłość występuje częściej u Polaków obu płci na wszystkich poziomach wykształcenia, w przypadku zbyt wysokiej masy ciała jest jeden wyjątek (wśród najslabiej wykształconych mężczyzn ten odsetek zmniejszył się o 5,6 p.p.). Największa – niekorzystna zmiana dotyczy grupy kobiet z wyższym wykształceniem, w której udział osób z otyłością w ciągu niecałych 7 lat zwiększył się 2,1 razy, a z nadwagą w zakresie BMI < 30 – 1,4 razy. W efekcie odsetek osób ze zbyt wysoką masą ciała zwiększył się 1,5 razy (o 12,7 p.p.). Za wzrost rozpowszechnienia zbyt wysokiej masy ciała wśród Polek z wykształceniem średnim odpowiada w pierwszej kolejności zwiększenie częstości nadwagi w zakresie BMI < 30 (o 10,7 p.p.), zaś wśród słabiej wykształconych Polek wzrost odsetka osób otyłych (o 6,6 p.p. w przypadku wykształcenia zasadniczego zawodowego i o 6,0 p.p. dla gimnazjalnego lub niższego). Rozpowszechnienie otyłości wśród mężczyzn najsilniej zwiększyło się wśród osób z wykształceniem wyższym (o 7,7 p.p.) oraz zasadniczym zawodowym (o 6,1 p.p.). W tej ostatniej grupie mocno wzrósł również udział o osób z nadwagą w zakresie BMI poniżej 30 (o 5,1 p.p.), co wobec wysokiego odsetka zbyt wysokiej masy ciała już w 2018 r., poprowadziło jego wartość do rekordowego poziomu 73,6%.

Rozpowszechnienie nadwagi i otyłości łączy się również z zasobnością materialną. Szczególnie wyróżniają się pod tym względem członkowie gospodarstw domowych, w których w ciągu ostatniego roku stale lub często brakowało pieniędzy na żywność, ubranie czy opłaty mieszkaniowe. Polki z tej grupy w stosunku do pozostałych kobiet cechuje niemal dwukrotnie wyższe rozpowszechnienie otyłości (19,0% vs 10,8%) przy zbliżonym poziomie występowania zbyt wysokiej masy ciała (49,1% vs 48,1%). Różnice pogłębiają się po wyeliminowaniu wpływu struktury wieku obu subpopulacji, współczynniki standaryzowane względem wieku dla otyłości wynoszą odpowiednio 21,8% vs 9,7%, zaś dla zbyt wysokiej masy ciała 53,6% vs 46,2%. W przypadku mężczyzn schemat jest odwrotny – mających problemy finansowe cechuje niższe niż w przypadku lepiej sytuowanych rozpowszechnienie zarówno zbyt wysokiej masy ciała (52,2% vs 68,8%), jak i otyłości (11,4% vs 16,4%). Po standaryzacji względem wieku współczynniki dla zbyt wysokiej masy ciała wynoszą 55,7% vs 66,9%, a dla otyłości 11,9% vs 16,5% – w obu przypadkach różnice pozostają wyraźne. Warto podkreślić, że wśród osób z trudnościami materialnymi otyłość częściej cechuje kobiety, zaś wśród lepiej sytuowanych – mężczyzn.

W porównaniu z 2018 r. zwraca uwagę spadek rozpowszechnienia zbyt wysokiej masy ciała oraz otyłości u gorzej sytuowanych mężczyzn, odpowiednio

o 5,9 p.p. oraz 2,9 p.p. Po przeliczeniu specyficznych dla wieku współczynników rozpowszechnienia nadwagi i otyłości z 2018 r. na aktualną strukturę wieku ludności (obecnie populacja jest starsza) redukcja ta jest jeszcze większa i wynosi 6,8 p.p. oraz 4,3 p.p. W odniesieniu do zbyt wysokiej masy ciała wynik ten współgra ze wspomnianym wyżej dużym spadkiem jej rozpowszechnienia wśród mężczyzn z wykształceniem gimnazjalnym lub niższym – w tej grupie trudną sytuację materialną ma aż 76% osób, dużo więcej niż w przypadku pozostałych kategorii wykształcenia (od 19% wśród mężczyzn z wykształceniem wyższym do 31% z zasadniczym zawodowym). W grupie mężczyzn lepiej sytuowanych rozpowszechnienie zbyt wysokiej masy ciała oraz otyłości wzrosło odpowiednio o 9,6 p.p. oraz 6,3 p.p. Efekt ten tylko w niewielkim stopniu jest skutkiem starzenia się populacji – po jego wyeliminowania różnice są nieco mniejsze i wynoszą 7,9 p.p. oraz 5,9 p.p.

Częstość występowania zbyt wysokiej masy ciała u kobiet zwiększyła się od 2018 r., wśród gorzej sytuowanych o 5,6 p.p., a u zamożniejszych o 7,7 p.p. (po przeliczeniu na aktualną strukturę wieku różnice te wynoszą 4,9 p.p. i 5,4 p.p.). Wzrost rozpowszechnienia otyłości dotyczył niemal wyłącznie kobiet mających częste trudności finansowe – wynosił 5,6 p.p. (5,5 p.p. po ujednoczeniu struktury wieku porównywanych grup), u zamożniejszych Polek wzrost ten był bardzo niewielki – o 0,5 p.p. (0,2 p.p.).

Odsetek Polaków o zbyt wysokiej masie ciała jest wyższy wśród mieszkańców wsi niż miast, zarówno dla mężczyzn (67,9% vs 60,6%), jak i kobiet (50,9% vs 46,4%). Fakt ten nie wynika z różnic w strukturze wieku porównywanych subpopulacji – współczynniki standaryzowane wynosiły odpowiednio 68,7% vs 60,8% i 51,3% vs 45,4%. Jednak rozpowszechnienie otyłości wśród mieszkańców wsi jest wyższe jedynie dla kobiet (13,4% vs 12,0%, a po standaryzacji współczynników ze względu na wiek: 13,8% vs 11,7%). Wśród mężczyzn otyłość częściej dotyka mieszkańców miast (16,1% vs 14,3%, a po standaryzacji 15,9% vs 14,5%).

W porównaniu z 2018 r. częstość występowania zbyt wysokiej masy ciała wzrosła wśród mężczyzn zamieszkałych w miastach o 2,4 p.p. (o 1,0 p.p. po wyeliminowaniu wpływu starzenia się populacji). Zmiana rozpowszechnienia otyłości była większa i wynosiła 4,7 p.p. (3,8 p.p. po ujednoczeniu struktury wieku porównywanych grup), co oznacza spadek udziału osób z mniejszą nadwagą (o BMI poniżej 30) – można przypuszczać, że wiele z nich przekroczyło po 2018 r. granicę otyłości. Wśród mieszkańców wsi częstość występowania zbyt wysokiej masy ciała wzrosła o 8,1 p.p. (6,4 p.p. po wyrównaniu struktury wieku), wyraźnie podwyższając nadwyżkę w stosunku do mężczyzn zamieszkałych w miastach. Rozpowszechnienie otyłości wzrosło podobnie jak w miastach – o 4,1 p.p. (3,7 p.p.).

Wzrost częstości nadwagi wśród kobiet praktycznie nie zależał od miejsca zamieszkania i wynosił 7,0 p.p. (5,3 p.p.) w miastach i 6,9 p.p. (5,3 p.p.).

Rozpowszechnienie nadwagi i otyłości wśród młodzieży szkolnej przedstawiono w rozdziale 20 niniejszego Raportu.

Aktywność fizyczna

Według wyników Globalnego Badania Obciążenia Chorobami (GBD 2021) w 2021 r. niska aktywność odpowiadała w Polsce za 1,3% ogółu zgonów (0,8% mężczyzn i 1,9% kobiet) oraz 0,9% utraconych lat **życia** w zdrowiu – DALY (1,3% przez kobiety i 0,6% przez mężczyzn)⁵. Ich **główną przyczyną** były choroby układu krążenia, a w drugiej kolejności nowotwory (w przypadku umieralności) oraz cukrzyca i choroby nerek (DALY).

Ogólnopolskie badania aktywności fizycznej stosują różną metodologię, w tym definicje wskaźników wynikowych. Jednak ich rezultaty zgodnie wskazują na spadek aktywności z wiekiem i jej związek z poziomem wykształcenia uczestników. Odnotowują też wysoki udział osób niepodjęających rekreacyjnych ćwiczeń fizycznych.

Według wyników wspomnianego wyżej, realizowanego na przełomie lat 2023 i 2024, Europejskiego Sondażu Społecznego 34,7% Polaków w wieku 15 lat lub więcej (36,5% kobiet i 32,7% mężczyzn) zadeklarowało, że w ostatnim tygodniu przed badaniem nie poświęciło nawet 30 minut na uprawianie sportu ani inne formy aktywności fizycznej (z uwzględnieniem szybkiego chodzenia)¹⁷. Odsetek osób nieaktywnych zwiększał się z wiekiem; wśród najmłodszych (do 24 lat) nieaktywny był blisko co piąty Polak (19,6%), a wśród najstarszych (65 lat lub więcej) – blisko połowa (48,7%). Udział niećwiczących monotonicznie zależał od poziomu wykształcenia i w kategoriach: poniżej średniego, średnie i powyżej średniego wynosił odpowiednio 45,1%, 35,5% oraz 23,0%.

Badanie „Zdrowie osób dorosłych” zrealizowane przez GUS w 2022 r. jako moduł Europejskiego Badania Warunków Życia (EU-SILC) ocenia, że 23,6% Polaków w wieku 16 lat lub więcej (23,1% mężczyzn i 24,0% kobiet) nie podejmuje sportowej ani rekreacyjnej aktywności fizycznej niezwiązanej z pracą (trwającej co najmniej 10 minut i powodującej przynajmniej niewielkie przyspieszenie oddechu lub tętna)¹⁸. Ich udział w populacji monotonicznie maleje z poziomem wykształcenia i wynosi: 36,2% wśród osób z wykształceniem gimnazjalnym lub niższym, 33,0% z zasadniczym zawodowym, 20,5% ze średnim i tylko 9,7% z wyższym.

WHO zaleca dorosłym dla zachowania zdrowia co najmniej 150 minut tygodniowo ćwiczeń o umiarkowanym natężeniu lub 75 minut o intensywnym

(względnie równoważną kombinację obu typów¹⁵). W Badania Zdrowia i Czynniki Ryzyka przeprowadzonym przez NIZP PZH – PIB w lutym 2025 r. ustalano, ile czasu w przeciętnym tygodniu sezonu wiosennego lub jesiennego Polacy poświęcają rekomendowanym aktywnościom (gimnastyka, szybki marsz, bieganie, jazda na rowerze, pływanie, zajęcia w siłowni, trening sportowy, itp.), podejmowanym w celach rekreacyjnych (bez pracy zawodowej i potrzeb lokomocyjnych). Ćwiczenia trwające przynajmniej 10 minut bez przerwy wykonuje 42,3% Polaków (43,2% mężczyzn i 41,6% kobiet). Przeciętnie poświęcają oni tym zajęciom 200 minut tygodniowo, czyli blisko pół godziny dziennie.

Wynik ten oznacza, że ponad połowa Polaków (57,7%, w tym 56,8% mężczyzn i 58,4% kobiet) w wieku 20 lat lub więcej nie podejmuje regularnie rekreacyjnych ćwiczeń fizycznych w wymiarze co najmniej 10 minut w tygodniu. Wyższy odsetek nieaktywnych kobiet wynika z różnic w strukturze wieku ludności obu płci – kobiety w populacji są przeciętnie starsze od mężczyzn. Po standaryzacji względem wieku współczynniki stają się praktycznie równe i wynoszą 57,7% dla mężczyzn i 57,8% dla kobiet. Są to wyniki znacznie mniej korzystne niż uzyskane w przedstawionych wyżej badaniach, dotyczą jednak osób nieco starszych (w wieku 20 lat lub więcej).

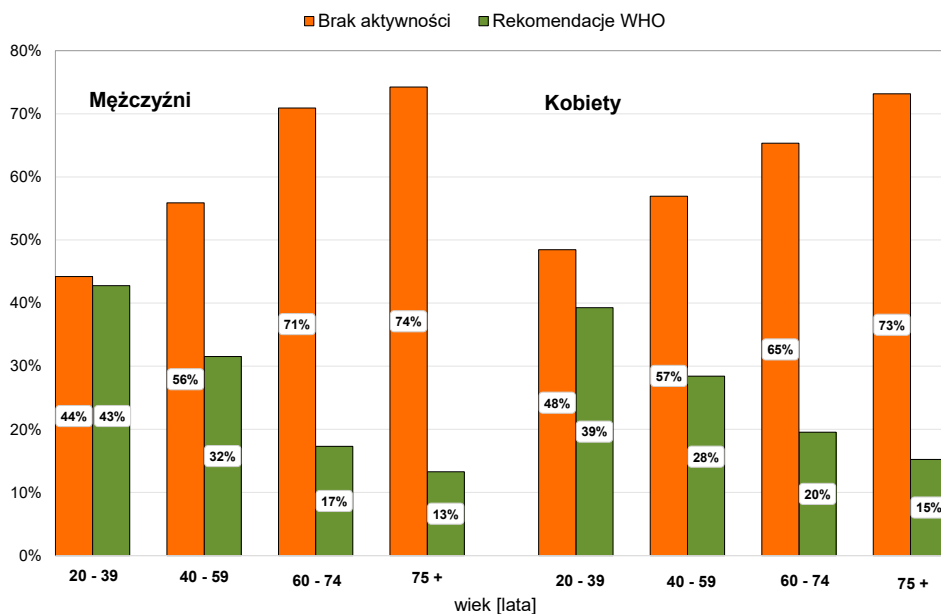
Odstąpienie od warunku przynajmniej umiarkowanego wysiłku i dołączenie do grupy ćwiczących również osób ograniczających aktywność do spacerów, zmniejsza odsetek osób nieaktywnych do 27,3% (28,5% wśród mężczyzn i 26,2% wśród kobiet, a po standaryzacji względem wieku 28,8% vs 26,2%).

Jednocześnie zalecenia WHO, uwzględniające obok natężenia wysiłku minimalny czas ćwiczeń w tygodniu, spełnia 30,6% mężczyzn i 27,9% kobiet (zaliczając do czasu aktywności obok ćwiczeń rekreacyjnych jazdę na rowerze w celach lokomocyjnych). Po standaryzacji współczynników pod względem wieku przewaga mężczyzn zmniejsza się do poziomu 29,9% vs 28,3%).

Częstość podejmowania ćwiczeń fizycznych o co najmniej umiarkowanym natężeniu systematycznie zmniejsza się z wiekiem (ryc. 13.13). Nieaktywnych pod tym względem jest 46,3% osób w wieku 20–39 lat i 73,8% w wieku 75 lat lub więcej. Wypełnianie rekomendacji WHO deklaruje 41,0% najmłodszych i 14,5% najstarszych Polaków. W wieku 20–39 lat mężczyźni ćwiczą częściej od kobiet – odsetki osób nieaktywnych wynoszą odpowiednio 44,2% vs 48,4%, a wypełniających rekomendacje WHO – 42,8% vs 39,3%). W wieku 40–59 lat udziały osób nieaktywnych są zbliżone (55,9% vs 56,9%), ale mężczyźni poświęcają na ćwiczenia więcej czasu, częściej spełniając rekomendacje WHO (31,5% vs 28,4%). Po

¹⁵ WHO guidelines on physical activity and sedentary behaviour: at a glance. Geneva: World Health Organization; 2020. Licence: CC BY-NC-SA 3.0 IGO

ukończeniu 60 lat kobiety ćwiczą częściej i dłużej od swoich rówieśników, szczególnie wyraźna różnica dotyczy kategorii 60–74 lata, kiedy całkowicie nieaktywnych jest 70,9% mężczyzn, a 65,3% kobiet.

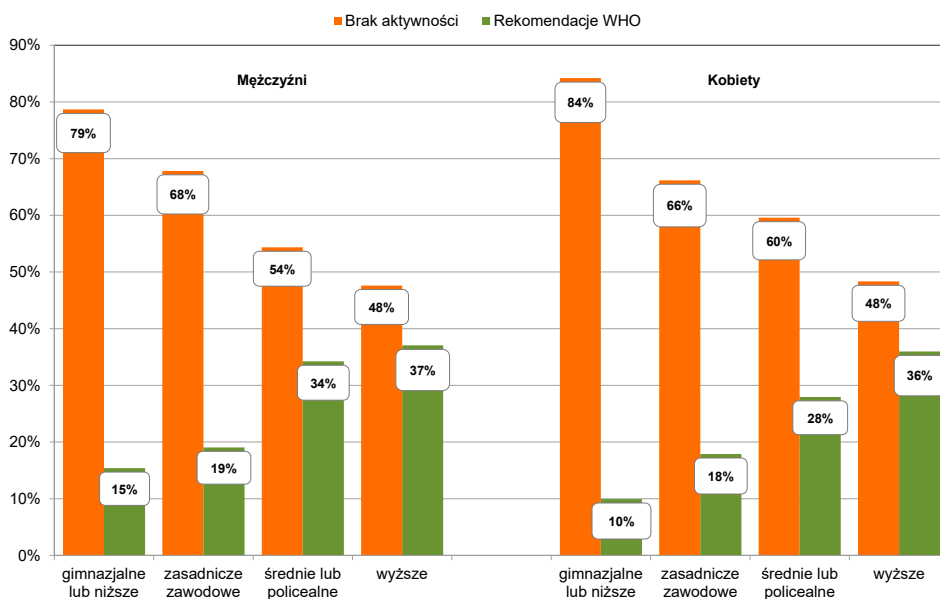

Ryc. 13.13. Aktywność fizyczna Polaków w wieku 20 lat lub więcej według płci i wieku w 2025 r. – odsetki niepodjęających rekreacyjnych ćwiczeń fizycznych oraz wypełniających zalecenia WHO w zakresie czasu aktywności fizycznej (wartości na etykietach zaokrąglone do 1%) (dane NIZP PZH – PIB)

Częstość podejmowania ćwiczeń rekreacyjnych przez osoby obu płci zwiększa się z poziomem wykształcenia (ryc. 13.14). Rozpiętość wartości porównywanych wskaźników jest bardzo znaczna. Odsetek Polaków z wykształceniem wyższym wypełniających zalecenia WHO w porównaniu do osób z wykształceniem podstawowym jest 2,4 razy wyższy dla mężczyzn (37,1% vs 15,4%) i nawet 3,6 razy dla kobiet (36,0% vs 9,9%). Ćwiczeń rekreacyjnych w ogóle nie podejmuje 78,7% mężczyzn z wykształceniem podstawowym, a 47,6% z wyższym. Dla kobiet odsetki te wynoszą odpowiednio 84,2% i 48,3%. Efekt ten tylko w niewielkim stopniu wynika z różnic w strukturze wieku porównywanych grup (osoby starsze są słabiej wykształcone – wg danych GUS na podstawie wyników Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań w 2021 r. wśród Polaków w wieku 70 lat lub więcej 32,0% miało wykształcenie podstawowe, a 13,3% – wyższe, podczas gdy w wieku 25–39 lat odsetki te wynosiły odpowiednio 3,3% oraz 45,1%). Po standaryzacji współczynników względem wieku ich wartości dla poszczególnych poziomów wykształcenia

nadal znacznie się różnią. Odsetki nieaktywnych wynoszą w rosnącej kolejności wykształcenia (tj. gimnazjalne lub niższe, zasadnicze-zawodowe, średnie, wyższe): 77,2%, 67,2%, 55,3% i 49,1% dla mężczyzn oraz 85,2%, 63,79%, 60,1% i 51,0% dla kobiet. Analogicznie udziały wypełniających zalecenia WHO to: 14,8%, 19,6%, 33,1% i 36,5% dla mężczyzn oraz 11,6%, 20,1%, 27,5% i 34,6%.

Wśród osób z wykształceniem wyższym, a także zasadniczym zawodowym oba wskaźniki aktywności fizycznej mają zbliżone wartości dla mężczyzn i kobiet (ryc. 13.14). W pozostałych kategoriach wykształcenia mężczyźni są wyraźnie aktywniejsi. Wśród osób z wykształceniem średnim odsetek niećwiczących mężczyzn jest o 5,2 p.p. niższy, a spełniających zalecenia WHO o 6,2 p.p. wyższy niż w przypadku kobiet. Dla osób z wykształceniem gimnazjalnym lub niższym różnice te wynoszą po 5,5 p.p. dla obu wskaźników.

Ryc. 13.14. Aktywność fizyczna Polaków w wieku 20 lat lub więcej według płci i poziomu wykształcenia w 2025 r. – odsetki niepodjęających rekreacyjnych ćwiczeń fizycznych oraz wypełniających zalecenia WHO w zakresie czasu aktywności fizycznej (wartości na etykietach zaokrąglone do 1%) (dane NIZP PZH – PIB)

Aktywność fizyczna Polaków wykazuje również związek z ich sytuacją materialną. Osoby z gospodarstw domowych, w których w ciągu ostatniego roku stałe lub często brakowało pieniędzy na żywność, ubranie czy opłaty mieszkaniowe znacznie częściej niż pozostałe nie podejmują aktywności rekreacyjnej (64,4% vs 55,1%). Rzadziej też wypełniają rekomendacje WHO (23,8 vs 31,2%), nawet biorąc pod uwagę

jedynie osoby ćwiczące (66,7% vs 69,5%). Różnice te są nieco większe po uwzględnieniu struktury wieku porównywanych grup – po standaryzacji odsetki niećwiczących wynoszą 67,6% vs 54,4%, a wypełniających rekomendację 21,8% vs 33,7%. Przedstawiciele obu płci w trudnej sytuacji finansowej równie często rezygnują z zajęć ruchowych – 64,3% mężczyzn i 64,4% kobiet (po standaryzacji odpowiednio 65,0% vs 63,9%) i spełniają zalecenia WHO – 24,1% vs 23,7% (po standaryzacji 23,7% vs 23,9%). Wśród osób lepiej sytuowanych mężczyźni są nieco aktywniejsi od kobiet (odsetki niećwiczących 56,0% vs 54,2%, a wypełniających rekomendacje 32,9% i 29,6%), ale po wyeliminowaniu różnic w strukturze wieku porównywanych subpopulacji efekt ten zanika w przypadku pierwszego wskaźnika (po standaryzacji: 55,3% vs 55,2%) i znacznie się zmniejsza dla drugiego (32,0% vs 30,2%).

Mieszkańcy wsi ćwiczą nieco rzadziej niż mieszkańcy miast (odsetki niepodejmujących rekreacji fizycznej – 58,9% vs 56,6%). Zjawisko w większym stopniu dotyczy kobiet – nieaktywnych jest 60,2% mieszkanki wsi i 57,0% miast, w przypadku mężczyzn różnice są mniejsze (57,5 vs 56,3%). Dla obu płci efekt pogłębia się po uwzględnieniu struktury wieku porównywanych grup (współczynniki standaryzowane względem wieku różnią się o 4,3 p.p. dla kobiet (60,6% vs 56,3%) i 2,8 p.p. (59,2% vs 56,4%) dla mężczyzn. Aktywność osób obu płci zamieszkałych w miastach jest więc bardzo zbliżona do siebie, na wsi kobiety ćwiczą rzadziej od mężczyzn, co jednak częściowo wynika ze struktury wieku tych grup. Odsetek wypełniających rekomendacje WHO mieszkańców wsi i miast jest zbliżony (dla ogółu ludności 29,7% vs 28,7%, różnice „miasto-wieś” współczynników specyficznych dla płci nie przekraczają 1,1 p.p.). Niezależnie od miejsca zamieszkania mężczyźni częściej niż kobiety spełniają zalecenia (30,3% vs 27,4% w mieście i 31,0% vs 28,5% na wsi).

Informacji o aktywności fizycznej polskich uczniów dostarczają realizowane co 4 lata Badania Zachowań Zdrowotnych Młodzieży Szkolnej (HBSC – ang.: *Health Behaviour in School-aged Children*^{16,17,18,19,20}). Oceniają one odsetek

¹⁶ Instytut Matki i Dziecka (2007). Zdrowie subiektywne, styl życia i środowisko psychospołeczne młodzieży szkolnej w Polsce. Raport techniczny z badań HBSC w Polsce w 2006 r. Red: Mazur J, Woynarowska B, Kołło H, Warszawa

¹⁷ Instytut Matki i Dziecka (2011). Wyniki badań HBSC 2010. Raport techniczny. Red.: Mazur J, Małkowska-Szkutnik A, Warszawa

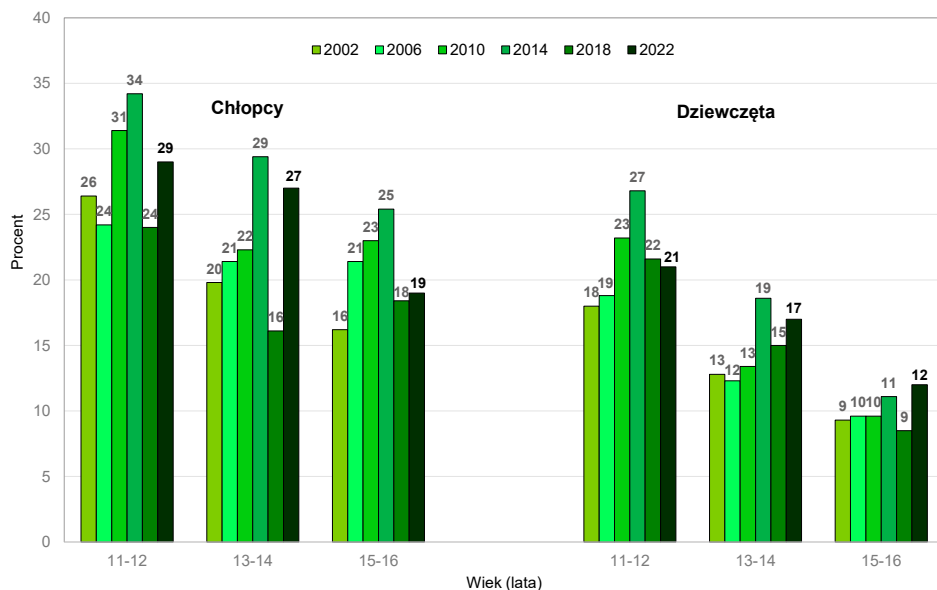
¹⁸ Instytut Matki i Dziecka (2015). Zdrowie i zachowania zdrowotne młodzieży szkolnej w Polsce na tle wybranych uwarunkowań socjodemograficznych. Wyniki badań HBSC 2014. Red: Mazur J, Warszawa

¹⁹ Instytut Matki i Dziecka (2018). Zdrowie uczniów w 2018 roku na tle nowego modelu badań HBSC. Red.: Mazur J, Małkowska-Szkutnik A, Warszawa

²⁰ Rakić J G i wsp. (2024). A focus on adolescent physical activity, eating behaviours, weight status and body image in Europe, central Asia and Canada: Health Behaviour in School-aged Children international report from the 2021/2022 survey. Volume 4. WHO. Regional Office for Europe, Kopenhaga License: CC BY-NC-SA 3.0 IGO

uczniów w wieku 11–16 lat utrzymujących poziom aktywności zalecany przez WHO dla prawidłowego rozwoju i zachowania zdrowia (tj. codziennie 60 minut ćwiczeń o umiarkowanej lub wysokiej intensywności). W 2022 r. rekomendacje te spełniało zależnie od wieku 19–29% chłopców i 12–27% dziewcząt (ryc. 13.15).

Ryc. 13.15. Odsetek młodzieży szkolnej wypełniającej dzienną normę aktywności fizycznej w latach 2002, 2006, 2010, 2014, 2018, 2022 według płci i wieku (źródło: badanie HBSC)

Długoletni trend wzrostowy tego wskaźnika uległ załamaniu w 2018 r. dla wszystkich kategorii wieku. W 2022 r. sytuacja poprawiła się w stosunku do poprzedniej edycji badania, z wyjątkiem grupy najmłodszych dziewcząt, w której utrzymała się tendencja spadkowa. Aktywność młodzieży nie przekroczyła jednak poziomu z 2014 r. – jedyny wyjątek stanowiła grupa najstarszych dziewcząt (15–16 lat) charakteryzująca się bardzo niskim poziomem aktywności i jego niewielkimi wahaniami (w XXI w. zmieniały się one w zakresie 9–12%, osiągając maksimum w 2024 r.).

Nie uległy zmianie obserwowane od wielu lat zasadnicze tendencje: we wszystkich analizowanych kategoriach chłopcy są aktywniejsi od dziewcząt, a dla obu płci odsetek uczniów spełniających zalecenia WHO maleje z wiekiem. Poszczególne roczniki młodzieży z upływem czasu wykazują coraz mniejszą aktywność.

I tak na rekomendowanym poziomie ćwiczy 19% chłopców 15- i 16-letnich, podczas gdy w 2018 r. (jako 11- i 12-latków) było ich 24%. U dziewcząt efekt ten jest jeszcze silniejszy – w grupie obecnych 15- i 16-latek udział aktywnych fizycznie uczennic w ciągu czterech lat zmniejszył się z 22% (poziom zbliżony wówczas do chłopców) do 12%.